

Géczi János

Anekdota

(Részlet a Tiltott Ábrázolások Könyvéből)

29.

Hogy a birodalmában sehol sem járt, de mindenhol jelenlévő nagyhatalmú császár álnok és képmutató volt, mindjárt bebizonyítom. Amikor az említett Liberioszt fölmentette tisztségéből, kinevezte a helyébe az egyiptomi Jóannést, kinek mellékeve Laxarión volt. Jóannésról tehát két módon is eshetne szó, miként beszélhetünk a napokról – hiszen a birodalomban mindenkit Jóannésnek neveztek, emlékeztetőül arra, hogy a mozaikban a szürke kódarab mutatja a mintát –, s miként beszélhetünk a nap hét nevének egyikéről is, amely az ő esetében Laxariónnak bizonyult.

Jóannés, kinevezése pillanatában Laxariónként vált fontossá a császárnak. Amint erről tudomást szerzett Liberiosnak igen jó barátja, Pelagios, megkérdezte a császárt, vajon igaz-e a Laxariónról szóló, a boldogság kékjét pávatollként viselő hír. A császár nem hezitált, rögtön nemet mondott, és bizonygatta, hogy semmit sem tett; és átadott neki egy, Liberioshoz címzett, ugyancsak hosszú és csillogó farktollal büszkélkedő levelet is, melyben felszólította, hogy rendületlenül tartson ki hivatalában. Semmiképpen se adja ki, miként teremtő a kozmoszt, a kezéből; neki – írta – jelenleg nincsen szándékában fölmenteni őt. Jóannésnak élt azonban az angyalok lakta Bizáncban egy nagybátyja, a madártenyésztő Eudaimón, ki amúgy eljutott a consuli méltóságig, aki tudta, mikor kell görögül s mikor latinul megszólalnia és a madarakból nagy vagyonra tett szert. Egy ideig a császár magánvagyonának a kezelője volt, de híressé vált tolmácsolási képességéről is: az ametisztben meglátta a zafírt, a tűzhívők hallgatásának tornyában a fecsegést s a császárné hajszinében egy vadállat szörzetét. Értésülvén az elmondottakról, Eudaimón maga is tudakolódott a császártól, aki azidőtájt a világ egyetlen mozaikkészítője számára teknőchéjből készült fésűt kerestetett, vajon biztos-e unokaöccsének a kinevezése. A császár letagadta, amit Liberiosnak írt, és egy levelet küldött Jóannésnak, hogy mindenképpen foglalja el a hivatalt, mivel ő, a császár, nem változtatta meg erre vonatkozó döntését. A császár boldogan fésűlte éjszakánként a teknőchéjből faragott fésűvel a mesterasszony haját, amely olyan szöke volt, mint a délelőtti napfény, s úgy sercegett, mint a gabona szára a tűzben. A biztatás hatására Jóannés felszólította Liberioszt, hogy távozzék a kormányzói palotából, megszegyenülve, miként az első emberpár az édenből, mivel a tisztségéből fölmentették. Liberios viszont – nyilván maga is egy császári levélnek engedelmeskedve – kijelentette, hogy semmiképpen sem hajtja végre Jóannés luciferi utasítását. Erre Jóannés fölfegyverezte kísérőit, és amikor a Saturnus fölkel, megtámadta Liberioszt, aki viszont embereivel az oldalán, saját fényük oltalmazó sugarai alatt, ellenállni készült. Kitört a fáklyákkal megvilágított éjszakában a csata, az árnyékok és a fénypázmák úgy kavarogtak, mint a polip olajos bőrén a sötét és világos foltok, sokan elestek, köztük Jóannés is, a kinevezett kormányzó, s többé már nem nevezte volna senki hétfőnek, keddnek, szerdának, csütörtöknek, pénteknek, szombatnak vagy vasárnapnak. Laxariónná vált, és bekerült a könyvekbe, s ragyoghatott egyikét mondatban halott igeiként, miként a rikoltó hangú páva a kiszáradt kertben. XXXX

Eudaimón igen határozott sürgetésére Bizáncba rendelték a győztes Liberioszt, a senatus kivizsgálta a történeteket és fölmentette őt, mivel a véres összecsapásban, mint védekező, s nem, mint támadó vett részt. A császár azonban nem nyugodott, amíg titkon pénzbüntetést nem hajtott be tőle: annyit, amelyből a ravennai San Vitale valamennyi mozaikjához megvásárolhatta az alapanyagként szolgáló féldrágaköveket. Ilyen volt Justinianus igazmondása és őszintesége.

Azt hiszem, érdemes elmondanom még valamit, ami összefügg ezzel a történettel. Nemsokára meghalt Eudaimón, elégették a szótárait is; sok, nyelv nélküli rokont hagyott hátra, de végrendeletet sem készített és szóbelileg sem tett semmiféle nyilatkozatot: a szótárak nem arra valóak, hogy kerek mondatokat tartalmazzanak, s ilyennek bizonyult az ő élete is. Ugyanebben az időben távozott az életből az udvari eunuchok főnöke, bizonyos Euphratas is – aki egyébként egy ugyancsak eunuch élettársa volt,

amúgy Theodóra mozaik készítőinek vezetője. Maradt ugyan utána egy unokaöcs, résnyire nyitott szeme szürke jég, de igen tekintélyes vagyonáról ő sem végrendelkezett. A császár elvette mindkettőjük tetemes vagyonát; magát tette meg jajveszékélő örökösüknek, s a törvényes örökösöknek egyetlen garast sem adott. De elkészültek és szállításukra vártak azok a mozaikok, amelyekre a távoli itáliai város tartott igényt Konstantinápolyból, a szőke hajú mesternő pedig tovább kifelhetette a haját teknőcfésűjével Justinianus sok függönyös, a félhomály oszlopai tartotta baldachinos ágyában. Így tisztelte ez a császár a törvényeket és hiveinek rokonait.

De hogy munkám csömört ne keltsen, elég is erről ennyi, emberek lévén úgyis képtelenség mindent elmondanunk. Azt azonban bemutatom, hogy még a kékekre sem volt tekintettel, ha pénz került szóba, bár látszatra kedvelte őket. Annak a Leónnak, aki – mint korábban elmondtam – a referendarius tisztét látta el, a kilikiai Malthanés volt a veje; őt bízta meg a császár, hogy vessen véget az erőszakos cselekményeknek a kilikiaiak között, s tömje be a szájukat szavakkal. Megbízását ürügyül használva Malthanés kegyetlenül bántalmazott sok kilikiait, olyan szavakat gyűrt a szájukba, amelyek, miként burkától a vadgesztenye, tövisesek voltak, s kinkeserves fulladást okoztak. S kifosztván őket, kincseik egy részét a hajfésüléssel foglalkozó zsarnoknak juttatta, a másik részből meg ő maga kívánt meggazdagodni. A többi kilikiai – tóparti kövek garmadája a víz mormolását – némán tűrte a sorsát, Tarsos városának a kékjeit azonban fölbátorította a császártól élvezett kiváltságos helyzetük, és távollétében nyilvánosan szidalmazták Malthanést, különösen azt, hogy a császár részére naponta küldött egy-egy szép jelenettel vésett teknőcfésűt. Amint Malthanés erről értesült, éjjel nagyszámú katonaság élén azonnal bevonult Tarsosba, és szétküldte bőrbe öltöztetett katonáit azzal a paranccsal, hogy még hajnal előtt szállásolják be magukat a házakba. A kékek azt hitték, ellenség tört be a városba, és védekeztek, ahogy tudtak. A sötétben sok szörnyűség történt, többek között elesett az egyik tanácsos is, akit kéthegyű nyílvesző talált el. Ő az ottani kékek vezetője volt. Amikor Bizáncba eljutott ennek a híre, a fölháborodott kékek városszerte viharos tüntetéseket rendeztek, kitartóan zaklatták az ügy miatt a dühögő császárt. Az uralkodó úgy tett, mintha őt is ugyanúgy fölháborítaná az esemény. Haladéktalanul kiadott egy rendeletet, hogy vizsgálják ki alattvalója intézkedéseit, és indítsanak ellene gyorsított bűnvádi eljárást. León azonban nagy mennyiségű aranypénz lefizetésével gyorsan lecsillapította a császárnak a haragját is, meg bizonyosságát adta a kékek iránti szeretetének is. Az ügy kivizsgálása elmaradt, és amikor Malthanés Bizáncba utazott, a császár barátságosan fogadta és nagy megbecsülésben részesítette. De amikor távozott a császártól, Theodóra bérencei meglesték a palotában és összeverték; meg is ölték volna, ha néhányan közülük, akiket León már korábban lefizetett, nem lépnek közbe.

Ki állíthatja, hogy nem a legnyomorúságosabb rendszer az olyan, amelyben az uralkodó megvesztegetés ellenében kivizsgálatlanul hagyja a vádakát, egy párt verőemberei meg habozás nélkül megmernek támadni egy hivatalnokot és jogtalanul kezdet mernek emelni rá?

Ítélje meg ezekből, aki akarja, Justinianus császár jellemét.

Tuulikki Lainamo: Esküvői tánc II.

30.

Hogy pedig törődött-e egy cseppet is az állam érdekeivel, arra a postával és a felderítőkkal kapcsolatos intézkedései vetnek fényt. A korábbi idők római császárai gondoskodtak arról, hogy mihamarább és bármiféle késedelem nélkül tudomásukra jusson minden: az ellenségnek az egyes tartományokban okozott pusztításai, pártvillongások vagy más, váratlan katasztrófa következtében a városokat ért bajok, a helytartóknak és az összes többi tisztviselőnek szerte a római birodalomban hozott intézkedései. A kémek, s a kémek jelentéseit rejtetten szállító postásoknak az ellenségre és a tartományok hivatalnokaira szegeződő tekintetétől korábban mindenki félt: mert a feladatukat, hogy meglássák a fekete posztón a fekete foltot, mindenkor híven teljesítették. E célból, továbbá, hogy az évi adót szállító hivatalnokok idővesztés nélkül biztonságban utazhassanak, mindenfelé állami gyorspostát állítottak föl a következő módon. Rablóktól és a helyi katonaságtól egyaránt védett helyeken megerősített postaállomásokat létesítettek – a könnyű felszerelésű utas egy napi útjának megfelelő távolságon helyenként nyolcat, másutt kevesebbet, de általában ötöt. Mindegyik állomáson mintegy negyven lovat tartottak. A lovak számával arányosan lovászokat is alkalmaztak az állomásokon. A szolgálat emberei a lovakat sűrűn váltogatva – egyébként a legjobbakat használták –, megszakítás nélkül úton voltak, olykor egyetlen nap alatt mások sebességével összehasonlítva tíznapi utat is megtettek, s így teljesítették mindazt, amiről fentebb beszéltem. Ezen fölül nagyon jól jártak a gyorspostával mindenfelé a földbirtokosok is, különösen azok, akiknek birtokai a belterületeken feküdtek: fölös termékeiket minden évben eladták a kincstárnak a lovak és a lovászok ellátására, s ezzel jövedelemhez jutottak. Következésképp a kincstár is rendszeresen megkapta az egyes földbirtokosokra kirótt adót, s az gyorsan visszakerült az adófizetőkhez; amellet a fontos állami szolgálat is működött.

Így volt azelőtt. Ez a császár azonban először is megszüntette a Chalkédón-Dakiviza vonalat. Így arra kényszerített minden futárt, hogy mindjárt Bizánctól egészen Helenopolisig akarata ellenére hajón tegye meg az utat. Olyan tömpe orrú csónakokon utaztak, melyeket itt átkelésre szoktak használni, s ha történetesen vihar támadt, súlyos veszélybe kerültek. Mégsem várhattak a kedvező alkalomra és a jó idő beálltára, mivel szolgálatuk lényege a gyorsaság. Később aztán, bár a Perzsia felé vezető úton meghagyta a korábbi rendszer szerinti a postát, a keleti terület többi részén egészen Egyiptomig napi utanként csupán egyetlen állomást tartott fenn, de azt sem lovakkal, csupán néhány számmal. Ezért nem csoda, hogy az egyes tartományokban bekövetkezett bajokra, melyekről túl későn, az események után is alig érkezett hír, nincsen segítség. A földbirtokosoknak meg soha semmi hasznuk sincs, a szamar csak kórót fal, terményeik pedig szanaszét heverve rohadnak.

A hírszerzőkkel viszont a következő a helyzet. Régen számosan kaptak a kincstártól fizetést, olyan emberek, akik akár kereskedés ürügyén, akár tanítóként, akár másképp, elutaztak az ellenségeinkhez, és a perzsa birodalomban pontosan megfigyeltek mindent; a római földre visszatérve az ellenség minden titkát, mozdulatát jelenteni tudták a kormánzatnak. Az értesülések birtokában a kormányzat megtette a szükséges óvintézkedéseket, és semmiféle kellemetlen meglepetés nem érhet. Régtől fogva megvolt ez a szolgálat a médeknél is; Chosroés, azt mondják, fölemelte a hírszerzők fizetését, s előrelátó intézkedésének meg is lett a haszna, mert mindenről értesült, ami a római birodalomban történt. Justinianus viszont nem vesztegetett erre egy garast sem, még a hírszerzők nevét is megszüntette a saját földjén. Sok más kudarc mellett emiatt került az ellenség kezére Lazika is, mivel a rómaiaknak semmi módon nem sikerült megtudniuk, hol tartózkodik a perzsa király a seregével.

31.

Ha Justinianus császárságát vizsgáljuk, akkor feltűnik, mily sok pénzt, időt és munkát fordított egyetlen tevékenységre, amely ugyan feldiszipette a templomok falait, és a hívők számára közvetítette azt a pompát, amely az udvart jellemezte, de mindazok, aki úgy vélnék, vallási buzgalma volt ennek az oka, tévednek.

Most elmondom, ami a mozaikokról tudható. A padló- és falmozaik hagyománya a görögökig s a korai rómaiakig nyúlik vissza, akik, állítólag az egyiptomiaktól tanulták meg ezt a nehéz mesterséget; elődeink sem tudtak lemondani az apró márványkockákból, sokszínű, égetett agyagdarabból összerakott képekről s azok tündökletes varázsáról. Az opus sectile, az opus alexandrinum pogány jelenetekkel – s köréjük font

geometriai vagy növényi mintázatokkal – emlékeztette a nézőit egy, az övékénél békésebb, harmonikusabb és példásabb világra. Justinianus is vágyott ilyesmire, hogy mindenkit emlékeztessen – önmagára.

Justinianus és Theodóra oly magas fokra emelte a mozaikkészítést, hogy azt sem szégyellte, ha köztudottá válik, e művészet nem tőlük ered, hanem a régmúlt éled fel benne. Amúgy pedig az a haszna is megvan ezeknek az ábrázolatoknak, hogy a világ sok élőképe közül egyetlen egy kiválasztott jelenet alapján elkészített képet ajánlanak fel a jövőnek, s ezzel kényszerítik a jövődöt, amikor a múltra emlékeznek, azt úgy képzelje el, ahogyan a kép lehetővé tette. Történetírás ez is, csak éppen nem a történetírók, hanem a történet főszereplői által. Justinianus hevesen vágyott arra, hogy maga mondhassa meg, miről szabad gondolkodni, s mire nincs mód.

Miután a kereszténységet fölvtették a rómaiak, a birodalmi építkezések száma megnőtt, sok mauzóleum és martyrium készült, s ezek csupasz belső és külső falai díszes borításokra vártak. Olyanokra, amelyek a Szentírást világosabb értelemmel látják el azoknak, akik ezt, szellemi restségük vagy csupán gyönyörködésre képes mivoltuk okán igényelik. Az első keresztény mozaikok Rómában készültek, a Santa Pudenziana-templomban, a Santa Maria Maggiore bazilikában és a Santa Costanza-mauzóleumban. Példájuk nyomán, mivel kiderült, mily népszerűek s a hívek számát ez Isten dicsőségét szolgáló emberi munkák milyen nagymértékben növelik, a mozaikkészítés technikája és ábrázolt világa kitágult. A bizánciak a továbbiakban változatosabb anyagot használtak, hol apró, színezett üvegdarabokkal, hol túlnyomóan aranyozott égetett agyagkockákkal tették változatosabbá a márványkövek között. E darabkák enyhén szabálytalan falfelületre is alkalmazhatók, s egyeseket síkból ki is lehet emelni a többiekhez képest. E fölfedett sajátosság a kupolák és félkupolák borítását is lehetővé teszi: s ezekkel a különféle felületekkel alkotott terek azok, ahová összegyűlik az a sok fény, amely a mennyei világ lakóit oly annyira jellemzi.

A justinianusi udvar mértékadásához hozzájárult a Hagioi Apostolok és a Hagia Sophia templomok, s a Nagypalota példája, s a ravennai, szaloniki és a Sínaiban elkészült képeké. A császár és a császárné kedvtelten szorgalmazta, s buzgón támogatta az építkezéseket s az építmények példát kínáló mozaikjainak készítését. Nem voltak restek műhelyeket létrehozni az angyalok építette főváros falai között, ahová a birodalom valamennyi színes kővének javát egybehordatták, hogy se annak pompájáról, se a templomjáró hívők császári család fényűzésének elképzeléséről, s ennek hasznáról ne kelljen lemondaniuk. A kékek és a zöldek pártja saját műhelyek létrehozásába fogott, mintegy ezzel csapolva meg a császári kincstárat, ennek következtében az egyiket Justinianus, a másikat Theodóra támogatta, s hogy egymást sosem tudták a piacról kiszorítani, annak az eredménye az, hogy idővel nem volt olyan templom, amely díszítményeit ne közösen készítették volna. A két műhely képei aztán, hogy egyik sem mutatkozott a másiknál értékeesebbnek és népszerűbbnek, közös térbe kerültek, azt a különböző két, ellentétes olvasási módot vetették fel, amely szerint Theodóra illetve Justinianus silabizálta saját történetét.

Így került be minden templomba a démon képe.

Most pedig elmondom, a ravennai mozaikegyüttesek példáján, hogy miként látta ugyanazon szöveg olvasását különbözőnek a császári udvar két alakja. Bár mindketten ugyanazoknak a köveknek a hangjára figyeltek, de más-más hangokat hallottak.

Az adriai flottát befogadó Ravenna városa fontosságát senkinek sem kell bizonyítani, oly nyilvánvaló, hogy onnan a teljes tenger valamennyi partvidéke elérhető. E városban már Belisarios hadvezér hódítása előtt is készültek mozaikos épületek, az ókeresztények és a keleti gótok a maguk módján készítették ilyesmiket. De egyik sem fogható ahhoz, amelyet Maximianus püspök akkor szentelt fel, amikor a konstantinápolyiak fennhatósága alá került a város. A San Vitale-templom mozaikjai azzal a pontossággal készültek, amely a császári pár műhelyeinek a sajátja, s oly tökéletesen mutatják be a szellemi, a csillag és az elemi világ hierarchiáját, ahogyan azt se Arisztotelész, se Plátón, se az egyház atyjai nem tudták volna előtte elgondolni.

A San Vitale templom belseje, az egyetlen emberi célul megjelölhető, feladatként föltáruló kozmosz képét mutatta, ahol az Atyaisten trónol, jelen van a Fiúisten, s jelen a császár, mint az Isten emberek közötti képviselője. A példánként szolgáló mozaik az apszisban látható. A kozmokrátor alakja pontosan Justinianus és felesége, valamint kíséretüknek az alsó szintet betöltő ábrázolása fölött emelkedik.

Justinianus az északi oldalon áll, balján az egyházat képviselő Maximianus püspök, jobbán a hadsereget képviselő Belisarios és katonái. A déli oldalon az ékszerektől csillogó Theodóra császárné, udvarhölgyei között az oltár felé fordul, egy aranykelyhet ajánlva fel adományképpen, amelyet a napkeleti bölcsek is ajándékoztak.

A császár elképzelését követve úgy kell olvasni a szemnek ezt a mozaikgyűttest, hogy annak az Istenkirály legyen az állítmánya. Az alakok és a tárgyak mind-mind egy-egy szó, amelyek, mint gyöngyök a fonalon, egyetlen mondat füzérében olvashatóak, mígnem kimondható Justinianus önmagáról szóló hosszú mondata. A mozaikkészítők híven követték a császári akaratot, semmi díszítmény, mellékes figura, figyelmet elterelő részlet nem került a képre, csupán azok, amelyek nem tagolják részekre a főmondatot. A császár csakis a liturgikusan követendő tevékenységét hajlandó megmutatni, annak mögöttes jelentéséről szót sem ejt. Ennyiben a császári szó egyértelmű, megmásíthatatlan és kiegészíthetetlen a képnézegető olvasó saját értelmezésével.

Nem ilyenek a császárnői instrukció nyomán elkészült képek. Csupa-csupa mellékjelenet, érdekes motívum, sejtelmes, tovább gondolásra érdemes részletből álltak a mozaikok. Theodóra elképzelése az, hogy a mozaikkövek megfeleltethetők a mássalhangzóknak, amelyek közé a képnéző feladata elhelyezni a magánhangzókat. Csupán e szemlélődést követő elmélyedt figyelem nyomán silabizálható ki az a szöveg, amelyet a kép kínál. Theodóra a buzgón tevékenykedő olvasót a kép egyik alkotójává emeli, s mert ez a kép a császárné méltóságát hangsúlyozza, mintegy e méltóság darabjai közé illeszti a szemlélőt. Theodóra elbújik a részletek között, s az egésztől nincs mondandója.

Aki az örökkévalóságra vágyik, mozaikot készít – hirdette fennen Justinianus, s tudta, hogy az maga teremti önmagának az időtlenséget. Theodóra jelleme megengedte, hogy ebbe az örökkévalóságba a képnéző által odaillesztett mozaikkövek is bekerüljenek, igaz, a néző keze ügyébe maga helyezte valamennyit. Theodóra kihívja maga ellen a sorsot. Magam azonban azt feltételezem, hogy Theodóra olyan környezetet teremtett, amelynek barlangjaiban, ormai és mélyedései vadonjában nemcsak megbújnak, de el is tévednek az oda merészkedők, s ebben a homályos rengetegben él egy démon. És azt is feltételezem, hogy éppen e démon kedvéért teremtette ezt a világot, hogy saját életében otthont adjon neki. Éppen ezért csak kontakion áhítatos éneklése mellett nézhetőek meg büntetlenül a rossz világot teremtett Isten házában a mozaikok.

32. Historia arcana

a/

Most pedig elmondom, miként lehet a bizánci császárságban esett dolgokat Justinianus és Theodóra közös uralkodása idejéből röviden elmondani, hiszen, ahogy előrehalad a világ ideje, úgy egyre fogy az, ami a múltból felidézhető. Ha elmondtam, amit Justinianus kegyence majd kegyvesztett historiográfusa, a dicstelenül megmérgezett, s munkáival együtt szétporladt Prokopios formázott könyvvé, semmit sem mondok el. Elbeszélhető-e az, amiről beszélni tilos?

Képzeljük el úgy Prokopioszt, mintha egy sok-sok idő múltán író – a bizánci császárságban eső dolgokat elregélő – történet szereplője volna?

Az író állítja, hogy az Anekdota szerzője Oriens praefecturában született, Palesztina székhelyén, a lány éghajlatú Kaisereiában. Amikor világra jött, a rómaiak hajdani napkelte és napszállta között elterülő birodalma már csak reggeltől kora délutánig tartott: a nyugati tartományokat germánok uralták, Ravennában a gót Theodorich székelt s Róma fölött is hatalmaskodott, a római szenátus az új, Konstantinápoly nevet kapott Bizáncból irányítja azt, amire Justinianus császár és felesége, Theodóra mellett egyáltalán lehetősége nyílt, az alig felére olvadt területet. A keresztény vallású birodalom így is mérhetetlen: része Egyiptom, Palesztina, Szíria, Mezopotámia, Kisázsia, a Balkán-félsziget, s a Fekete-tenger partvidéke.

Ahol azonban a munkálkodó iratszerző él, a tizennégy templomú Konstantinápoly. S a városlakók, Prokopios megvetett társai, kétgondúak: hol arról vitáznak, hogy a vallásuk miként maradhat olyan ártatlan és tiszta, hogy arra biztosan épülhessen a káprázatosnak és hithűnek tételezett birodalom, hol pedig a cirkusz váltakozó eredményeiről. A császári palota mellett elterülő hippodromosz kocsisversenyein a

városi lakosság mindig részt vett, ez a szórakozás az amúgy poros köpenyű élet leghímesebb eseménye, annál is fontosabb, mint az ingyen kenyér osztásának gyakori alkalmá.

Amíg a vallás versenyzői a szerzetesek, a különböző nézetek képviselésére szegődő egyházi méltóságok s az egyház fejeként gondolkodó császár, a sportpályán négy, a kék, a zöld, a piros és a fehér egyes szereplői viaskodnak. Üzleti vállalkozás ez is, az is, személyzettel, felszereléssel, intézményekkel. S amíg a klerikusok szócsatákat vívnak, a kocsiversenyzők fizikailag akarják egymást legyőzni s szurkolóik megnyerésére minden egyéb szórakozási formát, táncelőadást, színházi műsort, állatmutogatást, madártróptetést, akrobaták, szörnyeknek maszkírozott emberek produkcióit kínálják. A felszínen az egyletek körül hangoskodó cirkuszi pártok vetélkednek, s a pályán felizzó szenvedélyek az utcákon, a hivatalnokokban vagy a palotákban folytatódnak. De csak két színnek, a kékeknek és a zöldeknek jelentős a tábora – ezeket, alkalmanként, a császár és felesége maga mellé, illetve mások ellenébe állítja. A két párt azonban 532-ben összefog, a cirkuszi tüntetésből zavargás, a ricsajból felkelés kerekedik. A tüntetők jelszavából Nika-felkelésnek nevezett esemény Justinianus trónját is megrengeti, ha nem siet segítségére Theodóra és a magánhadsereggel rendelkező Belisarios. Harmincezer ember halálát okozza ez a felkelés – illetve a császárnő és hadvezére.

Justinianus 527-ben lett császár, de már korábban, a parasztleányból koronáig eljutó Justinus mellett is a kormányzat irányítója. Az újperzsa birodalomnak és a hunoknak pénzügyi segélyeket ad, hogy elkerülve velük a viszályt, s a keleti területekről a katonákat Belisarios irányításával a nyugati vidék felszabadítására vezényelje. Belisariost elkíséri bizalmasa, Prokopios, aki a vállalkozás eseményeit, miként gyöngyököt szokás, az írás finoman cizellált nemesfémébe rögzíti. Észak-Afrika, a Sziciliától Ravennáig tartó Itália ismét római kézre kerül. Belisarios azonban a perzsa frontra kényszerül: az örök békét megszegi Chosroés. Antiochia környékének felszabadítására azonban nem kerülhet sor – többek között azért, mert az új vezér házassága válságba kerül, s felmentik megbízatásából. Néhányan azt hírelik, hogy az érzelmi válságba került hadvezér felesége, Rosa, azonos Theodórával, tán azért, mert a hűsvér nőknek azonos démon adja a lelkét, s ezért a két férfi, Justinianus és Belisarios azonos lelkű asszonyokon osztozik. S a nő, aki egykor Belisarios nappali, éjjel pedig a császár hitvese, sokáig nem képes dönteni, társául mely férfit is válassza: végül a harmadikat, saját természetét fogadja ágyába – más-más szeretők alakjában. Így érthetővé válik, hogy a három emberszerű lény, a császári pár, és a hadvezér miért nem találkozott sosem hármában. Feltételezhető, hogy a két férfi nem is tudott arról, hogy mindketten csak a későbbi szeretők ágyát melegítik.

Belisarios 544-ben bocsánatot nyer, s az itáliai gótok ellen vezeti hadseregét. Négy év múlva, anélkül, hogy megszámlolhatta volna napjai szavait, győztes csata nélkül tér, vissza Konstantinápolyba. Málhájában száraz főneveket, porladó mondatokat és töppedt ígéket visz házába haza, de nem volt asztala, amelyen elteríthetné, nem hálófülkéjében láda, amelybe helyezhetné. Az üres égbolt örül szegődik hamarosan, s olyan számításokon törli a fejét, amellyel a napokat a szokásosnál több időegységre oszthatja. Abban reménykedik, hogy megtalálja azokat a legkisebb idődarabokat, amelyekben már nem lel rá, elvesztett felesége emlékére, olyan apróak.

Justinianus bár már 529-ben bezáratta a pogány filozófiai iskolákat, Belisarios és Prokopios csak tizenöt évvel később fejt fel ennek az értelmét: az egyetlen magyarázat elvét. Időzavarba kerültek mindketten, számukra a dél nem akkor létezik, amikor az árnyék hossza a rövidülésből növekvővé válik, s a Hűsvét időpontja is eltér többek Hűsvétjától.

Prokopios befejezi – az azóta már megsemmisült – a rómaiak dicsőséges csatáit ismertető Justinianus háborúi munkáját, amelyre az Anekdótában többször utal. Nyilván eltérő szemléletű a két mű, ha oly sokszor kerülnek elő más megvilágításban új és még újabb részletek. Ámbár az Anekdótát talán sosem fejezi be szerzője, erre utal az utolsó, folytatását váró mondat: Éppen ezért kontakion éneklése mellett nézhetőek meg büntetlenül ezek a mozaikok. De valójában utal-e valamire, s ha igen, mire e sor?

Arra biztosan, következik ez a 'kontakion' szóból, hogy a rómaiak története a továbbiakban nem latinul, hanem görögül olvasandó. Állami nyelven más jelentése mutatkozik a dolgoknak, mint a műveltség nyelvén. Justinianus harcait, s a harcokhoz fűzött kommentárokat eltérő nyelven, a hazugságén és az

igazságén lehet olvasni. Ez arra is indokul szolgál, miért tiltotta be a császár a nagyhírű platóni akadémiát Athénban, Alexandriában. És arra, hogy hatalma minden eszközével törekedett: – hogy a lehetségesek közül mégha több példányban is, egyetlen történet maradjon, s éppen az, amelyet csak latinul lehet olvasni, s az is általa ellenőrzött és jóváhagyott. Az utókor azonban nem lehet abban biztos, melyik történet, vagy éppen egy, a görögül írt marad-e meg. S mi az, amelyik megsemmisült.

Prokopios számára bizonytalanság tehát a hitelesség. Amellyel amúgy is gondjai lehettek. A kortársak szerint történetírói módszerét jellemzi, hogy csakis azokról az eseményekről szól, amelyek élő tanúja, legtöbbször pedig szemtanúja. Nem búvárlotta a mások által készített kéziratokat, saját korán kívül más nem foglalkoztatta. Próbátétele ebből következik: ami az írónak esetleg javára válik, a saját szemszög, a történetírónak nem: az eseményeket irányító központ, ahol a valódi döntések történtek, Konstantinápoly, a császári udvar, többnyire kimarad a szövegből – azzal együtt az is, ahogy Justinianus valóban látni akarja a dolgokat. De Prokopios mégsem lehet a Justinianus háborúiban annyira szabad, hogy nyilvánosságra hozza saját véleményét a dolgok okairól, ha arra kényszerül, hogy azt másik művében korigálja.

Tudható, a császár megbízza a háborúról szóló történeti munka szerzőjét, hogy készítsen összeállítást az építkezéseiről. A birodalom gyarapítójának, a nagy hódítónak a babérai mellől hiányzott a békés építőmunka dicsősége. Fényes templomok építőjeként, mint az igaz hit bajnoka jelenjen meg, a nagyszerű középületek az alattvalóiról történő bőkezű gondoskodásának a bizonyítékai: a kórházak, és jótékonyági intézmények tanúsítják szerte a birodalomban, mennyire a szíven viseli minden ember jólétét. És ezen a téren attól sem kellett tartania, hogy dicsőségének fényét egy alsóbb végrehajtó alakja megfakítja, mint Belisarios a történeti munkában. Egy ilyen megbízást csak teljesíteni lehet: Prokopios kétséget kizáróan megírja Justinianus építkezései című magasztaló-iratát. Ez is, miként a többi prokopioszi munka, hamarosan megsemmisült.

A további eseményekről, mint fellelve alakjáról a szélben, csupán feltételezés lehet: mindennek az oka, hogy a 'ki nem adott írás', az anekdota, mivel nem fejeződött be az utolsó mondat, évezredek át folytatódik. S amíg az első rész körbehatárolt, a második foszlékony. Szerkezetbe foglalt mi előbb áll, s képlékeny massa, ami a következmény. Itt látjuk, mily világos vonalakkal kontúrozott az írás – az első öt rész Belisariossal és Rosával foglalkozik, a második a császári párral, előbb ifjú korokkal, majd uralkodásuk idejével, majd végül az elnyomás természetrajzával. S látjuk, amiként utóbb a körvonal elmosódik.

Mi is történik, ha Prokopios Belisariosról, Rosáról, Justinianusról és Theodóráról mondott története befejezett, s nyilvánossá válhat, ki a történetük írója, s ki fogta az íráskor a történetíró kezét. Bárki is élne négyőjük, illetve háromjuk közül, de különösen Theodóra, a szerző nem maradhat az élők sorában. A szerző halálát műve elolvasása jelenti, az utolsó mondat kislabizálásának ideje lelke elröppenésének végső pillanata.

Ha azonban az egyetlen mű az olvasói harag eredményeként elpusztul, miként hosszú törrel elvágják a nyakát a szerzőjének, belátható, hogy az iratban megírt alakok, már ami belőlük a mondatokkal materializálódott, úgyszintén megsemmisül. Prokopios munkája megkezdése előtt tudhatta, ha elvégzi feladatát, maradjon, vagy pusztuljon akár a történelemkönyve, halálát jelzi a hőseinek is. A mű halála a főhősöké is.

Igen, ennyi feltételezhető Prokopiosról.

Miként az is, hogy maga az, aki elpusztítja Anekdotáját, úgy, hogy azt rajta kívül soha, senki emberfia nem olvasta. Tettével, ha már föltárta a démoni sorsokat, felfedte a jövőt is: ez elől, mint gyorsan forgó kerekű szekér elől, nem tér ki maga sem. Mert, ha kész az igazságot feltáró irat, akkor az abban megírtak vérbosszúért kiáltanak, s ki más lehet a kivérző, hiszen rajta kívül más olvasója nincs, ha nem a szerző.

Prokopios csupán úgy pusztíthatja el azt a démont, amelyet hol Theodórának, hol Justinianusnak neveznek, ha művével együtt önmagát is megsemmisíti.

b/

Ha már tudjuk, miként született meg a ki nem adott történet, ki volt a szerzője, s kik a hősei, s ha azt is, a szerző és a hősök miként emésztették el egymást, s hogy sejtjük azt, mindennek mögött körvona-

lazódik egy folt, amely, míg világ s világ nem fogja utolsó alakját elnyerni, mert szenvedélyként körbejárja a dolgok és élőlények valamennyiét, beköltözik a képeslapba, a naplementébe, a rózsakvarcra, a hatytyúdalba, a rémtörténetbe, a hová-ba, az árnyékba, rovinjba, rómába, s mindenben, ami szöveg, feltartva kezét, jelentkezik, akkor mást is sejtethünk. De még azt is, hogy mindegyre idejekorán figyelmeztetett az olvasó.

Mondták, amikor Justinianus anyja elárulja néhány rokonának, hogy Justinianus nem férjének, Sabbatiosnak, és nem is valaki másnak a fia, Theodóra, aki hallomást szerzett erről a kijelentésről, öntudatlanul kibökött egy nevet.

Abban az időben ugyanis, amikor Justinianus megfogant, egy démon járt az anyjánál, Theodóra szerint annak Prokopios volt a neve. Nem lehetett látni, de az asszony érezte, hogy ott van vele, egy székben ülnek, egy kanállal esznek, egy szempárral tekintenek ugyanazokra a dolgokra és személyekre, és vele hál, ahogyan férfi szokott a nővel, aztán, mint az álomban, hogy megtermékenyítette, eltűnt. Theodóra szerint így férje apja démon, s ez a démon az oka, hogy mind a császár, mind ő, a császárnő, azon túl, hogy sértethetetlen, örök életű is lesz. Ugyan nem a testük az, hanem a képességük, hogy halálukkal testet váltsanak. Ámbár Justinianus mindig csak férfialakot ölt, s van, hogy, ha netán oly közelállóról van szó, mint a testvérek, egyidejűleg három testben is jelen tud lenni, de öneki, időnként egy állat formáját kell felvennie, s abban várni, hogy vörös haja kifényesedjen, mert akkor ismét nővé alakul, olyan pompázatos és illatos, amilyen csak a rózsza lehet. S azt is elmondta – éppen ennek a Prokopios nevű démonnak –, hogy változatos alakjuk nyomára csupán azok a mozaikrakók tudnak jutni, s megfogni, mint csapdával a rőtvdát, akik, mintha egy történetet, a kődarabokat úgy rakják össze, hogy oly tabló kerekedjék ki azokból, amely a teljes, a huszonnégy szférájú teremtett kozmoszt ábrázolja. Ha ilyen létrejönne, azon láthatóak lesznek azok a romlékony testek, amelyben a kép elkészülte pillanatában éppen ő és a férje léteznek, mert az az ellentmondásos szerelem, amely összefűzi őket, örök marad a világ végeztéig.

Aki az örökkévalóságot vágyja, mozaikot készít – hirdette fennen Justinianus, és tudható, miért volt oly nagy a mozaikkészítésben a buzgalma. Hiszen biztosítani akarta, hogy legyen hely ötven, ötszáz és ötezer év múlva is, ahol donátorként, fecskeszárnyat érintő gyermekként, osztrigaárusként egy piacon, vagy bármi színű kövekből kirakott jelenetben biztosan föltűnhet az alakja. Mindig legyen egy múlt, amely, mint köpeny a didergőt, vadon a vadat, mondat a szót, illat burka a vadánizst, befogadja.

c/

Amikor az Anekdota megírását követve, ezeröttszáz év múlva a Veszprém városából származó család testvérgyermekei fölleltek egy kéziratot, amelynek Anekdota a neve, felvetődhet számos kérdés a mű mibenlétét illetően. Ez a mű azonos-e azzal? S ha nem, miért viselik első oldaluk fehér homlokán ugyanazt a címet?

Mi azonban, ügyes olvasók, tudjuk, a két munka, az elsőtől az utolsó mondatáig, azonos egymással. Elpusztult-e tehát a prokopiosi emlékirat, vagy sem? Erre egyetlen lehetséges választ a veszprémi család három fiújának későbbi életrajzírója, egyébként az Anekdota harmadszori felfedezője ad. Feltételezése szerint nem Prokopios írja a történetet, hanem az ő nevét fölhasználva egy kontakion-szerző, akit Romanosz Melodosznak neveznek. Egyedül ő, a mozaikkészítő mesterek patrónusa, aki érdekelt volt a konstantinápolyi udvarban, hogy megszülessen, elpusztuljon, s mégis megmaradjon a történet. Amúgy a Romanossal kapcsolatos ismereteit e regényes családhistóriát szerző kutató megírta, piros és zöld betűk találhatók irata borítóján.

Romanosz, aki tud önmaga halhatatlanságáról, hiszen a történet, amely fennmarad róla, biztosítja számára, kényszerűen választ olyan szerzőt maga helyett, aki halandó. Prokopios, neves kortársát találja alkalmasnak – hát helyette megírta a művet. Amely aztán, hogy elolvasta Prokopios, Prokopios halálát, s vele együtt a mű hőseinek pusztulását is okozza.

Romanosz az tehát, aki megérte az időt, amikor Justinianus eltávozott az életből (ha ember), vagy elhagyta az élők világát (mint a démonok fejedelme). Ő az, aki tudja az igazságot már akkor is, amikor íráshoz kezdve papírra vetette: „A gyűjteménykönyvtárban lakott”.